

Azerbaycan Medeni Hukukunda Muvazaalı İşlemlerin Geçersizliği

Hüseyin İRZAYEV

*Doktora Öğrencisi, Bakü Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Bakü / Azerbaycan, e-Posta: huseyn.irezayev99@gmail.com / <https://orcid.org/0009-0003-5034-5170>.

Araştırma

Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 14.10.2025

Kabul Tarihi: 28.12.2025

Yayın Tarihi: 28.02.2026

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İÇ hakem (editörler).

İçerik İnceleme: İki dış hakem/

Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayımlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Etik Bildirim

gokceyükselen@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Yayıncı Prof. Dr. Gökçe Yükselen PELER / Erciyes Üniversitesi, 38280, Kayseri /Türkiye

Atf

İrzayev, H. (2026) *Azerbaycan Medeni Hukukunda Muvazaalı İşlemlerin Geçersizliği*. *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 127-146. doi: 10.59305/ijvuts.1803715

Öz

Yargı içtihatlarının incelenmesi bize son dönemlerde mahkemeler tarafından evvelki dönemlerden farklı olarak çok sayıda işlemin muvazaalı (yalan veya sahte) olması iddiasından kaynaklanan davalara bakıldığını göstermektedir. Artan davaların sayısı ve Azerbaycan Anayasa Mahkemesi tarafından konuya ilişkin birçok kararın verilmesi onu incelenmeye değer konuma getirmiştir. Araştırma, Azerbaycan medeni hukukunda muvazaalı işlemlerin geçersizliği ve onların tanımlanması durumunu anlamak amacıyla üç ana bölümden ve alt bölümlerden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Azerbaycan medeni hukukunda genel olarak hukuki işlemlerin geçersizliği konusu incelenmiştir. Kanun koyucu tarafından hangi işlemlerin geçersiz olarak kabul edildiği, geçersizlik kavramının kanun koyucu tarafından hangi türlerinin belirtildiği, aynı zamanda kanunda açıkça bir tür olarak gösterilmemiş olmasına rağmen kendine özgü özellikleri olan geçersizlik türleri de açıklanmıştır. Bu çerçevede yalnız kanun ve öğretiyle yetinilmemiş, Azerbaycan Anayasa Mahkemesinin kararları geniş şekilde irdelenmiştir. İkinci bölümde, Azerbaycan medeni hukukunda muvazaalı işlemlerin türleri ve onların geçersizliği konusu araştırılmış, bu tür işlemlerin isimlendirilmesi uluslararası mukayeseli şekilde tahlil olunmuştur. Bu bölümde alt bölümler olarak ayrıca sahte ve yalan işlemlerin anlamı incelenmiş, kanun koyucu tarafından yalan işlemlerle ilgili verilmiş yasal tanımın sorunlu olduğu kanaatine varılmıştır. Aynı zamanda doktrinde de tartışılabilir konu olarak kabul edilmiş muvazaalı işlemlerin geçersizlik türünün hangi olmasına ilişkin Azerbaycan medeni hukuk mevzuatının yaklaşımı da incelenmiştir. Son olarak üçüncü bölümde, Azerbaycan Cumhuriyeti Mülki Mecellesi'nin muvazaa konusu ile bağlı olan ve neredeyse Türk Borçlar Kanunu'nun 19. maddesinin sonuncu fıkrasını amaç bakımından tekrarlayan 199.2. maddesi ile ilgili düşüncelerimiz belirtilmiştir, bu maddenin sorunlu yanlarına dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muvazaalı işlem, geçersizlik, yalan işlem, sahte işlem, Azerbaycan Cumhuriyeti Mülki Mecellesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi.

Invalidity of Simulated Transactions in the Civil Law of Azerbaijan

Huseyn IRZAYEV*

* PhD Candidate, Baku State University, Faculty of Law, Azerbaijan, E-mail: huseyn.irzayev99@gmail.com / <https://orcid.org/0009-0003-5034-5170>.

Research Article

History

Received: 14.10.2025

Accepted: 28.12.2025

Date Published: 28.02.2026

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references.

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Complaints

gokceyuksele@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Gökçe Yükselen PELER / Erciyes University, 38280 Kayseri /Türkiye

Cite as

İrzayev, H. (2026) *Invalidity of Simulated Transactions in the Civil Law of Azerbaijan*. *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 127-146. doi: 10.59305/ijvuts.1803715

Abstract

The examination of judicial precedents shows that, unlike in previous periods, in recent times the courts have been adjudicating a considerable number of cases arising from allegations that transactions are simulated (false or fictitious). The increase in the number of such cases and the fact that the Constitutional Court of Azerbaijan has delivered numerous decisions on the matter have made it a subject worthy of study. The research consists of three main chapters and subchapters, with the purpose of understanding the invalidity of simulated transactions in Azerbaijani civil law and the state of their definition. In the first chapter, the subject of the invalidity of legal transactions in Azerbaijani civil law in general has been examined. It has been analyzed which transactions are regarded as invalid by the legislator, which types of invalidity have been specified by the legislator, as well as the types of invalidity that, although not expressly provided for in the law as a separate category, nevertheless possess distinctive features of their own. Within this framework, reliance has not been placed solely on statutory law and doctrine; the decisions of the Constitutional Court of Azerbaijan have also been extensively scrutinized. In the second chapter, the types of simulated transactions in Azerbaijani civil law and their invalidity have been examined, and the terminology used for such transactions has been analyzed in an international comparative manner. In the subchapters of this section, the meaning of fictitious and false transactions has also been explored, and it has been concluded that the statutory definition provided by the legislator in relation to false transactions is problematic. At the same time, the approach of Azerbaijani civil law legislation has been analyzed with respect to the question—considered controversial in legal doctrine—as to which type of invalidity simulated transactions should fall under. Finally, in the third chapter, our opinions regarding Article 199.2 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, which is related to the subject of simulation and almost repeats for the purpose the last paragraph of Article 19 of the Turkish Code of Obligations, have been stated, and the problematic aspects of this article have been pointed out.

Keywords: *Simulated transaction, invalidity, false transaction, fictitious transaction, The Civil Code of the Republic of Azerbaijan, Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.*

Giriş

Diğer tüm ülkelerin medeni hukuk sistemlerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da medeni hukuk mevzuatı hakların kazanılması veya kaybedilmesinin sebeplerinden biri olarak hukuki işlemleri tanımlamıştır.¹ Türk hukukundan farklı olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Mülki Mecellesi'nde² (AMM) hukuki işlemin yasal tanımı verilmektedir. Şöyle ki AMM'nin 324.1. maddesinde hukuki işlemin medeni hukuk ilişkilerinin doğmasına, değiştirilmesine veya bozulmasına yöneltilmiş bir taraflı, iki taraflı veya çok taraflı irade beyanı olması belirtilmiştir.

Bununla birlikte verilmiş bu yasal tanım öğretide bazı yazarlar tarafından eleştirilmektedir. Bu tanımı eleştiren görüşe göre, her ne kadar irade beyanı medeni hukuk ilişkisinin meydana gelmesine, değiştirilmesine veya sona erdirilmesine yöneltilmiş olsa da bu sonuçlardan hiçbirini, hatta görünüş düzeyinde dahi meydana getirmeyebilir. Örneğin, evinin balkonundan dışarıya bakan birisinin henüz inşa edilmekte olan binanın 10. katının ona uygun fiyatla verilmesine ilişkin irade beyanı hukuki işlem değildir, çünkü bu gibi durumlarda formalite icabı bile görünüşte herhangi bir hukuki sonucun doğmasından bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden de hukuki işlemin varlığından konuşula bilmesi için en azından görünüş bakımından da olsa hukuki sonuç doğuran irade beyanının olması gerekir ve görünüşte arzu edilen hukuki sonucu doğuran irade beyanlarına hukuki işlem denilir (Süleymanlı, 2019, s. 263-264).

Bu görüşe katılarak biz de düşünüyoruz ki hukuki işlemin varlığı için, en azından görünüş bakımından da olsa arzu edilen hukuki sonucu doğurması, onun muvazaalı olabileceği durumları da kendi içinde kapsadığından, bu tür işlemlerle ilgili yokluk hâlinin değil, diğer hukuki sonuçların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki tüm hukuki işlemler kendiliğinden ve başka hiçbir unsura bağlı olmadan arzu edilen hukuki sonuca ulaşmaya hizmet etmemektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi (AAYM) de birçok kararlarında belirtmiştir ki hukuki işlemin arzu edilen hukuki sonuca yol açabilmesi için onun geçerli olması, yani mevzuatta öngörülen emredici kuralların taleplerine uygun bulunması gerekir.³ Diğer bir kararında ise AAYM sözleşmenin geçerlilik koşullarından birinin tarafların karşılıklı irade

¹ AMM'nin 14.2.1. maddesinde mevzuatta öngörülmüş sözleşmeler (iş sözleşmeleri haricinde) ve başka işlemler, aynı zamanda mevzuatta öngörülme de ona aykırı olmayan sözleşmeler ve başka işlemler medeni hakların ve borçların doğması esasını belirtmiştir.

² Eskiden Türk hukuk sisteminde de bulunan "Mecelle" kavramı bugünlerde artık kullanılmasa da Azerbaycan'da hâlâ kullanılmaktadır. "Normatif hukuki aktlar hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Kanununun 1.0.7. fıkrasına göre, meceleştirme normatif hukuki aktların şekil ve içerik bakımından yeniden işlenilmesi yolu ile bütün oluşturan normatif hukuki aktlarda birleştirilmesidir.

³ AAYM, "Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337, 339.6, 346.1 və 354-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair", KT. 02/04/2021, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1226> (Erişim: 11.10.2025).

beyanlarının ve hukuki niyetlerinin birlik ve gerçekliği ile ilgili olduğunu söylemiştir.⁴ Tarafların karşılıklı irade beyanlarının ve hukuki niyetlerinin birlik ve gerçekliğinin işlemin geçerliliği için zorunlu koşul olduğunun belirtilmesi ise bu koşula uymayan işlemlerin muvazaalı olarak geçersiz sayılabilmesine yol açmaktadır.

Azerbaycan Medeni Hukukunda Genel Olarak Hukuki İşlemlerin Geçersizliği

İstenen hukuki sonucu doğurmak kabiliyeti olmayan veya böyle bir hukuki sonucu doğurmak kabiliyetinden mahrum bırakılabilen işlemlere geçersiz işlemler denilir (Süleymanlı, 2019, s. 328). Bunu başka şekilde böyle ifade edebiliriz ki hukuki işlemler yapılırken geçerlilik şartlarına uyulmadığı hallerde geçersiz olur. Bu bakımdan hukuki işlemler yapıldıktan sonra yaranan bir sebebe göre değil, yalnız ilk başta işlemin yapılması sırasında mevcut olan bir kanuna uygunsuzluk hâli sebebi ile geçersiz olur.

AMM'nin 337.1. maddesine göre “bu Mecelle’de belirlenmiş şartları bozmakla yapılmış işlem geçersizdir.” Allahverdiyev ise geçersiz işlemleri işlemin geçerli olması için aranan şartlardan en azından birine uygun gelmediğine göre arzulanan hukuki sonucu yaratamayan hukuka aykırı hareketler gibi tanımlamaktadır (Allahverdiyev, 2018, I, s. 747). Bu tanımdan yola çıkarak işlemin geçerli olması için hangi şartların gerekli olduğu sorusu ile karşılaşıyoruz.

AAYM 12 Nisan 2021 tarihli bir kararında hukuki işlemin geçerli olması için mevzuatta öngörülmüş şartları medeni hukuk doktrinini de dikkate almakla dört kategoride gruplaştırılmış ve herhangi bir işlemin geçerliliği, yani arzulanan hukuki sonucu yaratması için bütün kategorilerden olan şartlara uyulması gerektiğini vurgulamıştır:

1. İşlemin süje terkiğine (taraflarına) dair şartlar;
2. İşlemin içeriğine dair şartlar;
3. İşleminde irade serbestliği ve irade beyanının bildirilmesi birliğine dair şartlar;
4. İşlemin şekline dair şartlar.⁵

Süleymanlı ise işlemlerin genel geçerlilik şartlarına, başka sözle, tüm işlemlerin geçerliliği için aranan şartlara aşağıdakileri ait etmiştir:

⁴ AAYM, “T.Qasımovanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 10 yanvar 2020-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair”, KT. 01/12/2020, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1187> (Erişim: 11.10.2025).

⁵ AAYM, “N.Əsədovanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 5 avqust 2020-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair”, KT. 12/04/2021, <https://constcourt.gov.az/en/decision/1224> (Erişim: 11.10.2025).

1. İşlemi yapan kişinin uygun fiil ehliyeti olmalıdır;
2. İşlemin konusu kişiliğe aykırı olmamalıdır;
3. İşlemler emredici hukuk kurallarına (imperatif hükümlere) aykırı olmamalıdır;
4. İşlemin konusu imkânsız olmamalıdır;
5. İşlemi oluşturan irade beyanları sağlıklı olmalıdır;
6. İşlemi oluşturan irade beyanları yalnız görünüş için olmamalıdır.⁶

İşlemler bakımından geçersizlik genel hâl ve sonucu ifade etmektedir. Ancak böyle sonucu, yani geçersizlik hâlini oluşturan nedenler farklı nitelik ve özelliklere sahip olur. Bu açıdan da kanun koyucu geçersiz işlemleri iptal edilebilen veya kesin hükümsüz işlemler şeklinde ayırmaktadır.

Eğer ki işlemle ilgili iptal hakkı kullanılıyorsa işlem kurulduğu andan geçersizdir. AAYM bu konu ile alakadar olarak belirtmiştir ki işlemi iptal eden kişinin irade beyanını diğer tarafa bildirmesi açısından kanunda herhangi bir şekil şartı öngörülmediğinden işlemin iptal edilmesi bununla ilgili irade beyanının istenilen şekilde diğer tarafa bildirilmesi yolu ile hayata geçirilebilir. Bu tür işlemler açısından yalnız ilgili kişinin (süjenin) onu iptal etmesi hâllerinde geçersizliğin sonuçları doğmuş olur ve AMM'ye göre işlemi iptal etmeye hakkı olan kişinin bununla ilgili iradesini diğer tarafa bildirdiği anda o işlem iptal edilmiş hesap olunur.⁷

AMM hem de bazı hukuki işlemlerin geçersizliği için kesin hükümsüzlük sonucunu tanımış, hangi işlemlerin kesin hükümsüz sayılacağına ilişkin yasal tanımını 337.3. maddede belirtmeye çalışmıştır.⁸ Fakat bu norm kesin hükümsüz işlemlerin tanımlanmasına yardım etmemekle birlikte üstelik daha da çok karışıklığın yaranmasına neden olmaktadır. Verilen tanımda yalnızca bu tür işlemlerin mahkeme tarafından geçersiz sayılıp sayılmamasından asılı olmayarak geçersiz işlemler olduğu belirtilse de aslında herhangi bir özellik gösterilmemiştir.

Bu açıdan AMM'nin 337.3. maddesinin kusurlu olması görüşündeyiz. Kanaatimizce belirtilen maddenin yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır. Bizim düşüncemize göre AMM'nin 337.3. maddesine gösterilen şekilde düzeliş yapılması daha doğru şekilde kesin hükümsüz işlemleri anlamaya yardım edecektir: “Kesin hükümsüz işlem mevzuatın emredici kurallarına

⁶ Daha etraflı *bk.* Süleymanlı, 2019, s. 292-310.

⁷ AAYM, “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337, 339.6, 346.1 və 354-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair”, KT. 02/04/2021, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1226> (Erişim: 11.10.2025).

⁸ Madde metni şu şekildedir: “Kesin hükümsüz işlem mahkeme tarafından geçersiz sayılıp-sayılmamasından asılı olmayarak kendiliğinde geçersiz olan işlemdir”.

aykırı olan, geçersizliği için herhangi bir ilave kural ve şart öngörülmeden, iptal edilmesinden, mahkeme kararından, sürelerden vs. koşullardan asılı olmadan yapıldığı andan itibaren kendiliğinden geçersiz olmakla, istenen hukuki sonucu doğurmak kabiliyetine sahip olmayan işlemdir.”

Önerilen bu anlayış kesin hükümsüz işlemlerin tüm önemli özelliklerini kendisinde birleştirmekle onun iptal edilebilen işlemlerden hangi niteliklerine göre farklı olduğunu ayırt etmeye yardım etmektedir. Aynı zamanda, bu anlayış mevzuatta kullanılan terim hakkında aydın fikir oluşturacaktır. Bu ise hukuki metinlerin oluşturulması zamanı yerine getirilmesi önemli olan üslup taleplerinden biridir.

Oğuzman/Öz bir sözleşmenin kesin hükümsüzlüğünü gerektiren sebeplere irade beyanında bulunan kimsenin ehliyetsizliğini, sözleşmenin konusunun emredici hukuk kurallarına, kamu düzenine, genel ahlaka (adaba) ve kişilik haklarına aykırı veya imkânsız olmasını, sözleşmenin geçerliliği için aranan şekle uyulmamasını, sözleşmenin muvazaalı olmasını ait etmektedir (Oğuzman ve Öz, 2024, I, s. 183). AMM’de de Oğuzman/Öz’ün bahsettiği hâller işlemin kesin hükümsüz olmasına neden olan sebepler olarak belirtilmiş, bununla ilgili hükümler Mecelle’nin farklı maddelerinde gösterilmiştir.

Fakat Azerbaycan medeni hukuk mevzuatı göz önüne alındığı zaman hukuki işlemin geçersizliğine neden olan hâllerin yalnızca kesin hükümsüzlük ve iptal edilebilirlik hâllerinden ibaret olmadığı belli olmaktadır. Örneğin, bazı hâllerde mutlaka talep olunan rızanın olmaması nedeniyle geçersiz hâlde olan işlemin sonradan makul süre içerisinde ilgili kişi tarafından beğenilmesi ile onun geçerli hâle getirilmesinin mümkün olduğu mevzuat tarafından düzenlenmiştir. Bu gibi durumlarda işlem başlangıçta geçersiz olsa da sonradan bu geçersizlik hâli aradan kaldırılmakla o işlemi geçerli hâle getirmek hukuki bakımdan mümkündür. Örneğin, AMM’nin 345. maddesine göre, 14 yaştan 18 yaşa kadar olan kişilerin kanuni temsilcilerinin rızası olmadan yaptıkları işlemler geçersiz olsalar da onların kanuni temsilcileri sonradan makul süre içerisinde yapılan işlemlere rıza vermekle, başka sözle, yapılan işlemi beğenmekle onları geçerli hâle getirebilirler.⁹

Bundan başka, bazen medeni hukuk mevzuatında, istisnai kural olarak emredici kanun hükümlerine aykırı olarak yapılmış işlemlerin geçersiz hesap olunması için mahkeme kararı talep edilmektedir. AAYM de işlemin geçersiz hesap olunması için mahkeme kararı gereken geçersizlik hâllerini işlemlerin geçersizliğine neden olan diğer bir tür gibi kabul etmekte, bu

⁹ Bu tür düzelebilir geçersizlik halleri AMM’nin 28.8, 29.1, 30.1, 32.1, 360.1 ve diğer hükümlerinde belirtilmiştir.

işlemlerin mevzuata aykırı olmalarına rağmen mahkeme tarafından geçersizliğine dair karar verilinceye kadar onları uygun hukuki sonuçları doğuran geçerli işlem kimi kabul etmektedir.¹⁰ Başka deyimle, mahkeme tarafından geçersizliğine dair karar verildiği hâlde o işlemler yapıldığı andan geçersiz hesap edilecektir. AMM’de müzayedenin geçirilmesinin, kıymetli evrakların bırakılışının ve vasiyetnamelerin yalnız mahkeme kararı ile geçersiz hesap edileceği öngörülmüştür.¹¹

Azerbaycan Medeni Hukukunda Muvazaalı İşlemler ve Onların Geçersizliği

İlk önce onu belirtmek gerekir ki bugüne dek hiçbir zaman Azerbaycan hukuk mevzuatında muvazaa terimi kullanılmamış, öğretilerde ise bu terime nadiren ve yüzeysel düzeyde yer verilmiştir. Şöyle ki AAYM 18 Mart 2022 tarihli bir kararında AMM’nin 340.2. maddesini yorumlarken “irade beyanının veya işlemin muvazaası” kelimelerine de yer vermiş fakat buna ilişkin geniş izah vermemiştir. Doktrinde ise bu terimin İngilizce versiyonu olan “simulation” kelimesine Süleymanlı yer vermiş olsa da o, bu kelimeni “görünüş” ifadesinin çevirisi olarak göstermiştir. Düşünüyoruz ki “simulation” ifadesinin sadece olarak “görünüş” kimi çevrilmesi doğru olmamakla, bu ifade sadece olarak görünüşü değil, sahte bir görünüşü öngörmektedir.

Türk Borçlar Kanunu’nda ve birtakım diğer devletlerin medeni hukuk mevzuatlarında muvazaa teriminin kullanımına rastlanmaktadır. Örneğin TBK’nin 19. maddesinde belirtilmiştir ki bir sözleşmenin türünün ve içeriğinin belirlenmesinde ve yorumlanmasında, tarafların yanlışlıkla veya gerçek amaçlarını gizlemek için kullandıkları sözcüklere bakılmaksızın gerçek ve ortak iradeleri esas alınır. Borçlu, yazılı bir borç tanımına güvenerek alacağı kazanmış olan üçüncü kişiye karşı, bu işlemin muvazaalı olduğu savunmasında bulunamaz. Neredeyse birebir aynı madde aynı başlık altında İsviçre Borçlar Kanunu’nun 8. maddesinde yer almaktadır. Her iki maddenin ortak yanı bundan ibarettir ki ikisi de doğrudan muvazaalı işlemlerin tanımını vermeden ve onun geçersizliğini belirtmeden ilk önce sözleşmenin yorumlanması zamanı tarafların gerçek amaçlarını gizlemek için bu işlemi yapıp yapmamalarının belirlenmesinin gerekliliğini, aynı zamanda üçüncü kişiye karşı muvazaa iddiasının ileri sürülemeyeceği durumu düzenlemektedir.

Louisiana Medeni Kanunu’nda ise “Simulation” başlıklı ayrıca bir paragrafa yer verilmekle kanunun 2025-2028. maddeleri aralığında muvazaa, onun türleri ve hukuki sonuçlarına ilişkin düzenleme yapılmıştır. Kanunun 2026. maddesi mutlak (basit) muvazaanın, 2027. maddesi ise

¹⁰ AAYM, “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337, 339.6, 346.1 və 354-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair”, KT. 02/04/2021, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1226> (Erişim: 11.10.2025).

¹¹ AMM’nin 416, 1078-27.1.3 ve 1225.3. maddeleri.

nisbi (nitelikli) muvazaanın tanımını vermektedir.

Alman Medeni Kanunu'nun 117. paragrafında ise "sahte işlemler (Scheingeschäft)" başlığı kullanılmış, muvazaa kelimesine yer verilmemiştir. Avusturya Medeni Kanunu'nun 916. paragrafında da aynı ifade kullanılmıştır.

Avrupa Sözleşme Hukukunun İlkeleri'nin 6.103. fıkrasında da muvazaa ile ilgili hükümlere "Simulation" başlığı altında yer verilmiş, belirtilmiştir ki taraflar gerçek anlaşmalarını yansıtmak amacıyla yapılmayan görünürde bir sözleşme imzalamışlarsa taraflar arasında gerçek anlaşma geçerli olur.

Rusya Federasyonu Medeni Kanunu'nun 170. maddesinin ise başlığı "Sahte ve yalan işlemlerin geçersizliği" şeklinde düzenlenmiştir. AAM'nin 340. maddesinin başlığı ve içeriği de onunla birebir aynılık teşkil etmektedir.

Görüldüğü gibi kullanım ve düzenleme tarzları farklı olsa da neredeyse tüm devletlerin medeni kanunları muvazaalı işlemlerin geçersizliğini tanımaktadır. Şimdi ise Azerbaycan'da bu tür işlemlerle ilgili hangi düzenlemelerin yapıldığı konusunu tartışmak gerekmektedir.

Onu da söylemek mümkündür ki Azerbaycan medeni hukuk mevzuatında muvazaalı işlem kavramı olmayıp onun yerine iki alt türü gibi sahte ve yalan işlem kavramlarına yer verilmiştir. Bu terimlere karşılaştırmalı olarak baktığımızda sahte işlemler mutlak (basit) muvazaalı işlemlere, yalan işlemler ise nisbi (nitelikli) muvazaalı işlemlere denk gelmektedir. Aynı zamanda AAM'nin 340. maddesinde muvazaalı işlemlerin ve onların geçersizliğinin doğrudan düzenlenmiş olması Türk hukuk sisteminden farklı bir özellik gibi düşünülebilir.

Sahte İşlemler (Mutlak Muvazaalı İşlemler)

AAM'nin 340. maddesinin 1. hükmünde sahte işlemlerin tanımı verilmiş ve onun hukuki sonucu belirtilmiştir: "Sahte işlem ona uygun hukuki sonuçlar doğurmak niyeti olmadan yalnız görünüş için yapılmış işlemdir. Sahte işlem kesin hükümsüzdür."

Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin (SSC) 1964 tarihli Mülki Mecellesi'nin 53. maddesinin 1. fıkrasında sahte işlemin geçersizliği belirlenmiş, hukuki sonuçlar doğurmak amacıyla değil, yalnızca görünüş için yapılan işlemin geçersiz olduğu ifade edilmiştir (Kerimli, 2013, s. 333).

Yukarıda belirtilen her iki Mecelle'de sahte işleme verilen yasal tanımlardan açıkça anlaşılmaktadır ki kanun koyucu sahte işlemin iki temel unsurunu, yani onun hukuki sonuç doğurma niyeti olmadan ve yalnızca görünüş için yapılmasını ayırt etmiştir.

Bununla birlikte Azerbaycan SSC'nin 1923 tarihli Mülki Mecellesi'nin 5. maddesinde bir kadar farklılık göze çarpmaktadır. Şöyle ki anılan Kanunun 35. maddesinde “sahte işleme başka bir işlemi gizlemek amacıyla yapıldığında, gerçekte yapılması öngörülen işleme ilişkin hükümler uygulanır.” denilmektedir (Kerimli, 2013, s. 43). Söz konusu tanım 1923 tarihli Mülki Mecelle'nin sahte ve yalan işlemleri yürürlükteki mevzuattan farklı bir şekilde düzenlediğini, bugün yalan işlem sayılan işlemlerin o dönemde sahte işlem olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

O dönemin mevzuatına uygun olarak yazılmış kitaplara bakıldığında da bu husus bir kez daha doğrulanmaktadır. Nitekim henüz 1948 yılında yayımlanmış “Medeni hukuk” kitabında yazarlar böyle belirtmişler ki tarafların aslında yapmak istedikleri değil, fakat şu veya bu gerekçeyle yapmadıkları işlemi gizlemek amacıyla yaptıkları işlem sahte işlem sayılmaktadır. Sahte işlem yapıldığında taraflar görünüşte yaratmak istedikleri değil, tamamen başka bir hukuki ilişkiyi yaratmak istemektedirler (Aqarkov, Bratus, Genkin, Serebrovski ve Şgundin, 1948, I, s. 121).

Süleymanlı sahte işlemi şöyle tanımlamaktadır: “yalnızca görünüş için yapılan ve gerçekte hiçbir hukuki sonuç doğurma niyeti olmadan yapılan irade beyanı sonucunda kurulan işleme sahte işlem denir (Süleymanlı, 2019, s. 305). Allahverdiyev ise sahte işlem yapılırken tarafların bu işlem uyarınca herhangi bir hukuki sonucun, yani hak ve borcun meydana gelmeyeceğini anladıklarını ve kavradıklarını, bu tür işlemlerde yalnızca bir tür hukuki görünüş yarattıklarını belirtmektedir (Allahverdiyev, 2018, I, s. 769-770).

Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesinin (Yüksek Mahkeme) içtihatlarının analizi göstermektedir ki yargı uygulamasında da sahte işleme bir tanım getirilmeye çalışılmaktadır. Nitekim Yüksek Mahkeme 9 Ocak 2024 tarihli bir kararında sahte işlemin taraflarının, bu işlem uyarınca hak ve borçlar yaratmayı arzu etmediklerini, aksine böyle bir sonucun doğmaması konusunda aralarında anlaşmaya vardıklarını belirtmiştir. Başka bir ifadeyle, sahte işlem, kural olarak yalnızca başkalarını (üçüncü kişileri) aldatmak ve gerçekte mevcut olmayan hak ve borçları varmış gibi göstermek amacıyla yapılmaktadır.¹²

Sahte işlem zamanı taraflar işlemle ilgili birtakım hareketleri yapsalar da onların aynı işlem uyarınca hukuki sonuçları elde etme niyeti olmadığından bu hâl işlemin sahte olmasını aradan kaldırmaz. Bu bakımdan yapılan işlemin ona uygun hukuki sonuç doğurmaması ve sadece

¹² Yüksek Mahkemenin Medeni Hukuk Dairesi, 29 Ocak 2024 tarihli, 2(102)-52/2024 sayılı karar - https://sc.supremecourt.gov.az/storage/Mulki/2024/2_52+29.01.2024.pdf (Erişim: 11.10.2025)

görünüş için olması konusunda muvazaa anlaşmasının sahte işlem yapılana kadar yahut en geç onunla birlikte yapılması gerekir ki tarafların sahte işlemi yaparken muvazaa niyeti mevcut olmuş olsun. Fakat o da dikkate alınmalıdır ki sözleşmenin taraflarca ifa edilmesi halinde onun sahte olması istisna edilir.¹³ Bu açıdan biz de böyle düşünüyoruz ki artık işlemin ifa edilmiş olması onun sahte olması sonucuna gelmeye hiçbir şekilde sebep vermeyecektir. Çünkü herhangi bir hukuki sonuç yaratmasını istemedikleri işlemi tarafların ifa etmesi makul değildir.

Söylenenlere göre sahte işlemin aşağıdaki özellikleri olmasını söyleyebiliriz: 1) tarafların muvazaa anlaşması ile sahte işlemin herhangi bir hukuki sonuç doğurmayacağına ve onun ifa olunmayacağına ilişkin anlaşmaya varması, 2) yalnız görünüş için ve üçüncü kişilerde yanlış fikir yaratmak amacıyla yapılması, 3) yalnız görünürdeki işlemden ibaret olup arkasında herhangi bir gizli işlemin olmaması.

Yalan İşlemler (Nisbi Muvazaalı İşlemler)

AMM'nin 340. maddesinin 2. hükmünde ise yalan işlemle ilgili düzenleme yapılmıştır: “Yalan işlem başka işlemi perdelemek amacıyla yapılan işlemidir. Yalan işlem kesin hükümsüzdür. Yalan işleme onun niteliği dikkate alınmakla, tarafların bu işlemi yaparken aslında öngördükleri işleme ilişkin kurallar uygulanır”.

Azerbaycan SSC'nin 1964 tarihli Mülki Mecellesi'nin 53. maddesinin 2. fıkrasında yalan işlemin geçersizliği belirlenmiş, gösterilmiştir ki işlem, başka işlemi perdelemek için yapılmıştırsa tarafların aslında öngördükleri işleme ilişkin kurallar uygulanır (Kerimli, 2013, s. 333).

Bununla birlikte Azerbaycan SSC'nin 1923 tarihli Mülki Mecellesi'nde yalan işlemin adı geçmese de o dönemin mevzuatı esasında yazılmış medeni hukuk dersliklerinde “yalancı işlemler” kavramı kullanılmış ve belirtilmiştir ki yalancı işlem yalnızca hukuki sonuçlar doğurmak niyeti olmadan görünüş için bağlandığından bir hiç sayılır (Aqarkov vd., 1948, I, s. 120). Bu açıdan adı geçen kanunun 34. maddesinde döneme uygun şekilde yalan işlemlerden bahsedildiğini anlıyoruz. Bu maddeye göre tarafların yalnızca zahiri görünüş için olup hukuki sonuçlar doğurmak niyetinde olmayan anlaşma ile yaptıkları işlem geçersizdir (Kerimli, 2013, s. 43). Bununla da anlaşılıyor ki sahte işlemde olduğu gibi, yalan işlemin tanımında da terminolojik gelişme bakımından tezatlar mevcut olmuştur.

Süleymanlı yalan işleme şöyle tanım vermektedir: “Yalnızca başka işlemi gizlemek amacıyla

¹³ Yüksek Mahkemenin Medeni Hukuk Dairesi, 25 Nisan 2024 tarihli, 2(102)-1244/2024 sayılı karar - https://sc.supremecourt.gov.az/storage/Mulki/2024/2_1244+25.04.2024.pdf (Erişim: 11.10.2025)

yapılan ve görünürdeki anlamına uygun hukuki sonuçları doğurmak niyeti olmadan edilen irade beyanının kurduğu işlemlere yalan işlem denilir (Süleymanlı, 2019, s. 306).

Doktrinel tanımdan da belli olduğu gibi, AMM'nin 340.2. maddesi yalan işlemin tüm unsurlarını göstermemiş, onun hangi özelliklere sahip olduğunu belirtmemiştir. İşte bu yüzden yargı tecrübesinde önemli sıkıntılar yaranmış, defalarla AAYM yalan işlemle alakadar kararlar vermek zorunda kalmıştır. Şimdi ise bu kararlar ışığında doktrinde tartışmalı olan bazı konulara değinmeği doğru buluyoruz.

AAYM ilk önce 10 Mart 2020 tarihli bir kararında yalan işlemi sözleşme taraflarının bilerek amaçlı şekilde yaptıkları hukuka aykırı bir hareket şeklinde tanımlamıştır.¹⁴ Daha sonra 17 Eylül 2021 tarihli diğer bir kararında AAYM belirtmiştir ki yalan işlem başka bir işlemi perdelemek niyeti ile görünüş için yapılmış işlemidir. Yalan işlem hâlinde aslında aynı anda iki farklı işlem yapılmış olur. Görünürdeki işlem tarafların asıl hukuki niyetlerini ifade etmemektedir. Taraflar aslında başka bir sözleşme konusunda anlaşarak görüntü için yaptıkları işlemle bu sözleşmeyi gizliyorlar. Tarafların görünüş için yaptıkları sözleşmede gösterilmiş hukuki sonucu doğurmak fikri olmuyor ve bu tür perdeleme sözleşme taraflarının her ikisinin kastı ile yapılarak üçüncü kişileri aldatmak amacı taşıyor.¹⁵

Yalan işlemle ilgili AAYM tarafından kabul edilmiş en geniş kapsamlı iki karardan biri hiç şüphesiz ki 18 Mart 2022 tarihli karardır. Bu kararda AAYM yalan işlemin temel unsurlarını ve bu tür işlemin tarafta muvazaa ile yapılması mümkünlüğünü göstermiştir.

Şöyle ki AAYM taraflardan yalnız birinde yalan işlemi yapma niyetinin bulunmasının AMM'nin 340.2. maddesinin uygulanması için yeterli olmadığını belirtmiştir. Azerbaycan medeni hukuk doktrininde ve medeni hukuk mevzuatında muvazaa anlaşması terimi kullanılmasa da aslında burada bir işlemin yalan olması için muvazaa anlaşmasının gerekli olduğu, başka bir deyimle her iki tarafta yalan işlem yapma niyetinin bulunmasının zorunlu olduğu ifade edilmektedir.

Daha sonra 18 Mart 2022 tarihli kararda AAYM hem de yalan işlemin esas unsurlarını da açıklamıştır:

¹⁴ Azerbaycan Anayasa Mahkemesi, “N.Hacıyevanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 7 avqust 2019-cu il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair”, KT. 10/03/2020, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1115> (Erişim: 11.10.2025).

¹⁵ Azerbaycan Anayasa Mahkemesi, “X.Mirzəliyevin şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 18 noyabr 2020-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair”, KT. 17/09/2021, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1243> (Erişim: 11.10.2025).

1) Görünürde yapılmış işlem veya perdeleyen işlem tarafların üçüncü kişilerde hukuka uygun ve geçerli bir sözleşme yaptıkları izlenimini yaratmaktadır. Bu sözleşmede tarafların ifade ettikleri irade beyanları istenen hukuki sonuca uygun değildir. Tarafların görünüş için yaptıkları bu sözleşme uyarınca hukuki sonuç, hak ve borçlar doğurmak niyetleri olmuyor;

2) Gizli yapılmış işlem veya perdelenen işlem tarafların görünürde yaptıkları işlemin arkasında gizledikleri ve gerçek iradelerini ifade eden bir sözleşmedir. Bu, yalan işlemi sahte işlemden ayıran esas özelliğidir;

3) Yanlış izlenim yaratma niyeti tarafların gerçek iradelerini gizli tutarak herhangi bir menfaat elde etmek için üçüncü kişilerde buna ilişkin düşünce oluşturmakta ve görüntü yaratmakta ifade olunmaktadır.

Aslında 18 Mart 2022 tarihli kararı ile AAYM muvazaanın unsurlarının belirlenmesine yardımcı olmuş; Türkiye, İsviçre gibi ülkelerin medeni hukuk doktrininde üstün olan yaklaşımı benimsemiştir. Bu kararın diğer bir önemli yanı ise ondan ibaret olmuştur ki doktrinde de tartışma konusu olan tarafta muvazaa ile ilgili de açıklama yapmıştır. Oğuzman/Öz “kişide (şahısta, tarafta) muvazaa” şeklinde bir muvazaa türünün olmadığını, (A) ile (B) arasında bir sözleşme kurulmasına rağmen bu sözleşmeyi aralarında kurulmuş gibi göstermek için (A) ile (C) anlaşmışlarsa burada sadece (A) ile (C) arasındaki sözleşmede mutlak muvazaanın söz konusu olacağını savunmaktadır (Oğuzman ve Öz, 2024, I, s. 134). Fakat diğer grup yazarlar ise tarafta muvazaanın nisbi muvazaanın bir türü olduğu düşüncesindedir (Kocayusufpaşaoğlu, Hatemi, Serozan ve Arpacı, 2017, I, s. 353-356). Tarafta muvazaanın mümkünlüğü Süleymanlı tarafından da kabul edilmektedir (Süleymanlı, 2019, s. 307-309).

Yargı içtihatlarında da bu konuya ilişkin tartışmalar olduğundan AAYM kendi yorumunu yapmış ve belirtmiştir ki AMM'nin 340.2. maddesinin anlamına göre tarafların gerçek irade beyanları sonucunda yaranan gerçek ilişkileri perdelemek amacıyla görüntü için yapılan işlemler, aynı zamanda farklı kişiler arasında formalite olarak yapılan işlemler yalan işlem olarak kesin hükümsüzdür.¹⁶ Bu karar kabul edilinceye kadar Yüksek Mahkeme içtihatlarında farklı yaklaşım sergilenmekte idi. Şöyle ki Yüksek Mahkeme 30 Mayıs 2019 tarihli bir kararında herhangi bir işleme yalan işlem gibi yaklaşılabilmek için onun başka bir işlemi perdelemek amacıyla yapıldığının belirlenmesinin gerektiğini, bu hâlde her iki işlemin

¹⁶ Daha etraflı *bk.* Azerbaycan Anayasa Mahkemesi, “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 340.2-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair”, KT. 18/03/2022, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1274> (Erişim: 11.10.2025).

tarafının aynı olmasının ispat edilmesinin zorunluluğunu vurgulamıştır.¹⁷ Görüldüğü gibi Yüksek Mahkeme yalan işlem zamanı her iki işlemin taraflarının aynı kişiler olması gerektiğini söylemiş olsa da AAYM 18 Mart 2022 tarihli kararında Yüksek Mahkemenin bu yaklaşımının aksi sonucuna varmıştır.

AAYM yalan işlemle ilgili sonuncu kararını ise 20 Haziran 2025 tarihinde kabul etmiştir. Bu kararın kabul edilmesi zamanı bizim de raporumuz dikkate alınmıştır. Bu kararda AAYM yine de yalan işlemin bazı özelliklerini aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

- 1) perdeleyen (yalan) işlem uyarınca herhangi hukuki sonuç doğurmak niyeti ve amacı mevcut olmuyor, tarafların hukuki niyeti asıl iradelerini gizlemekle perdelenen (gizletilen) sözleşme uyarınca medeni hukuk ilişkilerinin doğmasına yönelmektedir;
- 2) perdeleme işlemin her iki tarafının doğrudan kastı ile ifade olunmaktadır;
- 3) perdeleyen ve perdelenen işlemlerde taraf kısmında aynı kişilerin iştirakiyle birlikte bu işlemlerin süjelerinin farklı olması da mümkündür. Şöyle ki bazı durumlarda perdelenen işlemin tarafı perdeleyen işlemde iştirak etmese de sonuncu işlem ile gizletilen amaçtan haberdar oluyor ve onun yapılmasına yardım ediyor.

Artık yukarıda da belirttiğimiz üzere, yalan işlemin unsurlarından biri gibi üçüncü kişilerde yanlış izlenim yaratma niyeti kabul edilmektedir. AAYM karşısına gelen tartışmalı konu ondan ibaret idi ki taraflar diğer kişilerle birlikte noterlerde de yanlış izlenim yaratmak düşüncesinde olabilir mi? AAYM bununla ilgili üçüncü kişilerin çevresinin somut kişilerle sınırlanmadığını, buraya yalan işlemi onaylayan noterin de ait edilmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir. AAYM kendi yaklaşımı böyle izah etmiştir ki yalan işlem hâlinde bütünlükte hukuk sistemine aykırı davranış olarak gerçek iradenin gizli tutulup görünüş için işlemin yapılmasıyla bireysel veya kamu menfaatlerine zarar vurulması ile sonuçlana bilir. Bu nedenden dolayı yalan işlemin kesin hükümsüz işlem olarak mevzuatla geçersiz işlemler için belirlenmiş sonuçlardan başka herhangi hukuki sonuçlar doğurması AMM ile yasaklanmıştır.¹⁸

Gösterilenler açısından böyle düşünüyoruz ki AAYM'nin yalan işlemle ilgili çok sayıda kararının bulunması ve halen de bazı sorunlara rastlanmasının esas nedeni AMM'nin 340.2. maddesinde yalan işlemin tanımının eksik yapılması ile ilgilidir. Bu sebepten dolayı

¹⁷ Yüksek Mahkemenin İdare-Ticaret Hukuku Dairesi, 30 Mayıs 2019 tarihli, 2-2(102)-53/2019 sayılı karar - https://sc.supremecourt.gov.az/storage/Iqtisad/2019/3_53+30.05.2019.pdf (Erişim: 11.10.2025)

¹⁸ Daha etraflı *bk.* Azərbaycan Anayasa Mahkemesi, "Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I hissəsinin və 29-cu maddəsinin I və II hissələrinin tələbləri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 329, 340.2 və 661-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair", KT. 20/06/2025, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1476> (Erişim: 11.10.2025).

AAYM'nin yaklaşımları da dikkate alınmakla AMM'nin 340.2. maddesinin ilk cümlesinin aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenmesinin daha doğru olacağını düşünüyoruz: “Yalan işlem tarafların iradeleri ile irade beyanları arasında bilerek uygunsuzluk yaratmakla, onların her birinin görünürdeki bu işlem uyarınca herhangi hukuki sonuç doğurmak niyetinin ve amacının mevcut olmadığı, bu işlem vasıtasıyla onların gerçek iradelerini ifade eden başka bir işlemi perdelemek ve üçüncü kişilerde yanlış izlenim yaratmak amacıyla yaptıkları işlemidir.”

Sahte ve Yalan İşlemlerin Geçersizlik Türü

AMM'nin 340. maddesinde sahte ve yalan işlemlerin her ikisinin kesin hükümsüz olduğu belirtilmiştir. Aynı yaklaşım Alman Medeni Kanunu'nun 117. paragrafında da sergilenerek bu tür muvazaalı işlemlerin kesin hükümsüz olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle hem Azerbaycan'da hem de Almanya'da muvazaalı görünürdeki işlemin kesin hükümsüz olması kanun koyucu tarafından belirlenmiş bir hukuki sonuçtur. Bu yaklaşımın doğru olduğunu düşünüyoruz. Çünkü tarafların muvazaalı zamanı anlaştıkları birinci konu görünürdeki işlemin onlar için ona uygun hukuki sonuçları doğurmaması ile ilgilidir. Tarafların hukuki sonuç doğurmaması hususunda anlaştıkları bir işlemin ise onların bu arzusuna rağmen geçerli olarak kabul edilmesi sözleşme serbestliği ilkesine uyumsuzluk oluşturabilir. Türkiye Yargıtayı da 22 Mart 2023 tarihli bir kararında taraflar ister sadece bir görünüş yaratmayı, ister ikinci bir gizli işlem yapmayı arzu etmiş olsunlar, görünüşteki (zahiri) işlemin tarafların gerçek iradelerine uymadığından ilke olarak herhangi bir sonuç doğurmayacağını, muvazaada görünüşteki işlemin her türlü hukuki sonuçtan yoksun olmasının tarafların ortak iradelerinin bu yolda olmasından kaynaklandığını açıklamıştır.¹⁹

Azerbaycan kanun koyucusu muvazaalı işlemlerin geçersizliğinin kesin hükümsüzlük türünde olduğunu mevzuatta doğrudan göstermiş olsa da Türkiye'de dâhil olmakla, yabancı doktrinde bununla ilgili tartışmalar mevcuttur. Hatta bazılarının fikrinde, muvazaalı işlem aslında yok hükmündedir. Başka deyimle, onun için yokluk halinden bahsedilmelidir. Onlar kendi yaklaşımlarını böyle izah ediyorlar ki muvazaanın tarafları görünürdeki işlemin sonuç doğurmaması hususunda anlaşmışlar. Bu nedenle muvazaalı işlem gereken iradeden mahrumdur ve böyle bir görünüş işlem olmayıp, yok hükmündedir (Jaggi, Gauch ve Hartmann, 2014, s. 31).

Eren de bu görüşü savunarak bildiriyor ki görünürdeki işlem tarafların gerçek iradelerine uygun olarak yapmak istedikleri işlem değil. Sözleşmelerde ise tarafların birbirine uygun irade

¹⁹ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/14934> (Erişim: 11.10.2025).

beyanları hukuki sonucu doğurmaktadır. Muvazaalı işlem zamanı ise tarafların bu işlemi yapmak yönünde aslında iradeleri mevcut olmayıp onların iradesi bu işlemin hukuki sonuç doğurmaması hususunda birbirine uygun olur. Bu nedenle de görünürdeki işlem aslında yok hükmünde olup taraflar arasında herhangi bir hukuki sonuç doğurmuyor (Eren, 2019, s. 401).

Rus yazarlardan Vaskovski de herhangi hukuki sonuç doğurmayan işlemin bütünüyle mevcut olmadığını ve onun yapılmamış bir işlem niteliği taşıdığını belirtmiştir (Vaskovski, 2003, s. 174).

Fakat bizim fikrimizce bu görüşe katılmak mümkün değil. Çünkü daha ilk başta hukuki işleme verilen tanım çerçevesinde işlemin en azından görünürde istenen hukuki sonucu doğuran irade beyanlarından ibaret olduğunu kabul etmiştik. Muvazaalı işlemlerde ise en azından bu tür işlemlerin yapılması görünürde arzulanan şekilde yapılmaktadır. Bununla birlikte AMM'nin 324.6. maddesinde belirtilmiştir ki eğer ne zahiri beyana göre ne de diğer hâllere göre iradenin içeriği kesin olarak belirlenemiyorsa, işlem mevcut değildir. Muvazaalı işlemlerde ise en azından zahiri beyana göre iradenin içeriğini belirlemek mümkün olduğundan, işlemin mevcut olmamasından bahsetmek olmaz. O da belirtilmelidir ki iradenin içeriğinin belirlenebilmesi işlemin mevcut olması için yeterlidir ve bu iradenin içeriği tarafların gerçek iradesine uymadığı hâlde, bu işlemin mevcut olmaması ile değil, onun kesin hükümsüz olması ile sonuçlanacaktır. Bu konuda Oğuzman/Öz de haklı olarak bildirmiştir ki ortada en azından görünürde bile olsa irade beyanı varsa işlemin mevcut olmamasından bahsedilemez. Muvazaalı işlemin ona uygun herhangi bir hukuki sonuç doğurmaması tarafların isteğine dayandığından yokluk değil, kesin hükümsüzlük hâli mevcut olmaktadır (Oğuzman ve Öz, 2024, I, s. 136).

Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi, muvazaa irade ile irade beyanı arasında bilerek ve isteyerek oluşturulan uygunsuzluk hâlini ifade ettiğinden muvazaalı işlem tarafların her biri için irade ve irade beyanı gibi unsurlara sahiptir. Bu nedenle de muvazaa zamanı görünürdeki işlemin mevcut olmamasına dair görüşü savunan yazarların aksine olarak düşünüyoruz ki muvazaalı işlemde onun kurucu unsurları mevcuttur. Aynı zamanda taraflar her ne kadar da görünürdeki işlemin hukuki sonu doğurmasını arzu etmeseler de görünürdeki işlemin muvazaalı olduğu iddia ve ispat edilene kadar onun hukuki mevcudiyeti devam etmektedir. Bu açıdan da muvazaalı işlemlerin mevcut olması fakat onların kesin hükümsüz olarak kabul edilmesi görüşünü doğru buluyoruz. Keza onu da belirtmek gerekir ki AMM'nin 340.2. maddesinde kanun koyucunun mahkeme üzerine tarafların yalan işlemi yaparken aslında öngördükleri işlemi belirlemeye ilişkin bir vazife koyması da ortada bir işlemin mevcut olmadığını düşünmenin doğru olmadığını göstermektedir.

AMM'nin 199.2. Maddesinin Analizi

AMM'nin 199.2. maddesine göre eğer borçlu, borç ilişkisi hakkında bir belge vermişse alacağın temlik sırasında yeni alacaklıya karşı şu iddiada bulunamaz: borç ilişkisine girmesi ve onun teyidi yalnızca görünüş yaratmak amacıyla yapılmıştır veya ilk alacaklı ile yapılan anlaşmaya göre temlik yasaklanmıştır. Ancak temlik sırasında yeni alacaklının işin ayrıntılarını bildiği veya bilmesi gerektiği hâller bu durumun istisnasını oluşturur.

Görüldüğü üzere, AMM'nin 199.2. maddesi borçlunun borç taahhüdüne ilişkin bir belge vermesinden sonra, bu taahhüde ilişkin alacağın temlik edilmesinden sonra yeni alacaklıya karşı söz konusu belgenin yalnızca görünüş yaratmak amacıyla verildiğini, başka bir ifadeyle borç taahhüdünü teyit eden bu belgenin muvazaalı olduğunu ileri süremeyeceğini belirtmektedir. Ancak burada kanun koyucu bir istisna da öngörmüştür ki bu istisna temlik sırasında yeni alacaklının işin ayrıntılarını bildiği veya bilmesi gerektiği hâlleri kapsamaktadır. Bu ise şu anlama gelir ki yeni alacaklı borç taahhüdünü teyit eden belgeye ilişkin alacağın temlik sırasında belgenin yalnız görünüş yaratmak için verildiği hususunda iyi niyetli ise yani bunu bilmediği veya bilmesi gerekmeyen durumda, borçlunun muvazaaya ilişkin itirazına karşı korunmaktadır. Bu bakımdan AMM'nin 199.2. maddesi muvazaa anlaşmasının üçüncü kişilere karşı da ileri sürülebilmesi kuralını sınırlandırma amacına hizmet etmektedir.

Bununla birlikte kanaatimizce, AMM'nin 199.2. maddesinin metni ağır bir üsluba sahiptir ve bazı ifadeler kanun koyucunun genel düzenlemelerde kullandığı kavramlara uygunluk teşkil etmediği gibi, ayrıca belirsizlik yaratmaktadır. Nitekim “işin ayrıntıları” ifadesi yeterince geniş anlamlı olup alacaklının durumunu ağırlaştırıcı bir hâl yaratmaktadır. Bilindiği üzere işin ayrıntıları denildiğinde onun en ince detayları, teferruatları kastedilmektedir. Ancak alacaklının, borçlu ile alacağını kendisine temlik etmiş önceki alacaklı arasındaki ilişkilerin en küçük ayrıntısına kadar bilgi sahibi olması yönünde bir düşünce kabul edilebilir değildir. Burada yeni alacaklının bildiği veya bilmesi gereken hususlar iki mesele ile ilgili olup birincisi, borç ilişkisine girilmesi ve bunların teyidinin yalnızca görünüş yaratmak amacıyla yapılması, ikincisi ise ilk alacaklı ile yapılan anlaşmaya göre temliğin yasaklanmış olmasıdır. Dolayısıyla yeni alacaklı yalnızca bu hususları bildiği veya bilmesi gerektiği takdirde AMM'nin 199.2. maddesinde öngörülmüş olan hukuki korumadan yararlanamayacaktır. Bu sebeple AMM'nin 199.2. maddesinin aşağıdaki içerikte yeniden düzenlenmesinin daha kesin bir hukuki düzenlemeye ulaşmaya imkân sağlayacağını düşünüyoruz: “Eğer borçlu, borç taahhüdüne ilişkin bir belge vermişse, alacağın temlik sırasında yeni alacaklıya karşı şu iddiada bulunamaz: borç ilişkisine girmesi ve bunların teyidi yalnızca görünüş yaratmak amacıyla yapılmıştır veya

ilk alacaklı ile yapılan anlaşmaya göre temlik yasaklanmıştır; ancak temlik sırasında yeni alacaklının bu hususları bildiği veya bilmesi gerektiği hâller istisna teşkil eder.”

AMM'nin 199.2. maddesinde öngörülmüş olan yeni alacaklının iyi niyetli olması şartı, temlik anıyla bağlantılıdır. Yani yeni alacaklı, alacağın kendisine temlik edildiği anda söz konusu hususlar bakımından iyiniyetli olmalıdır. Alacağın temlik edilmesinden sonra ilgili borç taahhüdüne ilişkin belgenin muvazaalı olduğunun öğrenilmesi, artık AMM'nin 199.2. maddesinin uygulanmasına engel teşkil etmeyecektir. Hatta bazı yazarlar, alacağı iyiniyetli olarak iktisap eden kişinin, muvazaadan haberdar olan bir diğer kişiye bu alacağı temlik etmesi halinde, o kişinin de alacağı iktisabının korunacağını belirtmektedir (Jaggi vd., 2014, s. 83).

Sonuç

Görüldüğü üzere Azerbaycan medeni hukuk doktrininde ve mevzuatında Türkiye’de olduğu gibi muvazaa terimi kullanılmamaktadır. Bu terimin yerine Azerbaycan’da muvazaanın aslında iki türü olan mutlak ve nisbi muvazaa kavramları farklı şekilde isimlendirilmekle kullanılmaktadır. Şöyle ki Azerbaycan medeni hukuk doktrini ve mevzuatı muvazaalı işlemleri sahte (mutlak muvazaalı) ve yalan (nisbi muvazaalı) işlemler olarak kabul etmektedir.

AMM’de TBK’den farklı olarak muvazaalı işlemler olan sahte ve yalan işlemlerin yasal tanımı verilmiş olsa da özellikle de yalan işlemlere verilmiş tanımla ilgili ciddi sorunlar mevcuttur. Kanun koyucu tarafından AMM’nin 340.2. maddesinde yalan işlemlere verilmiş tanım onun gerekli tüm özelliklerini kapsayamamaktadır. Bu yüzden düşünüyoruz ki AAYM’nin yalan işlemlerle ilgili yukarıda belirttiğimiz üzere birçok karar vermesinin birinci nedeni de AMM’de yalan işlemlere verilmiş yasal tanımın yetersiz olmasıdır. Bu nedenle de AMM’nin 340.2. maddesinde yasal işlemlerin aşağıdaki şekilde tanımlanmasının daha doğru olacağını düşünüyoruz: “Yalan işlem tarafların iradeleri ile irade beyanları arasında bilerek uygunsuzluk yaratmakla, onların her birinin görünürdeki bu işlem uyarınca herhangi hukuki sonuç doğurmak niyetinin ve amacının mevcut olmadığı, bu işlem vasıtasıyla onların gerçek iradelerini ifade eden başka bir işlemi perdelemek ve üçüncü kişilerde yanlış izlenim yaratmak amacıyla yaptıkları işlemidir”.

Doktrinde tartışmalı konu olmasına rağmen Azerbaycan medeni hukuk mevzuatı ve doktrini muvazaalı işlemlerin geçersizliğinin kesin hükümsüzlük halinde olması yaklaşımını kabul etmektedir.

AMM’nin 199.2. maddesinde düzenlenmekte olan kuralın TBK’nın 19. maddesinde belirtilen “borçlu, yazılı bir borç tanınmasına güvenerek alacağı kazanmış olan üçüncü kişiye karşı, bu

işlemin muvazaalı olduğu savunmasında bulunamaz” yasağıyla aslında aynı anlama geldiği kanısına varıyoruz. AMM’nin 199.2. maddesi de aynı şekilde yazılı borç senedine güvenerek alacağı kazanmış iyiniyetli üçüncü kişileri işlemin muvazaalı olması iddiasından korumak amacına hizmet etmektedir. Bununla birlikte bahsi geçen maddenin yukarıda belirttiğimiz şekilde yeniden düzenlenmesi yeni alacaklının daha iyi korunmasına imkân sağlayacaktır. Bunu da belirtmek gerekir ki Türkiye’nin aksine Azerbaycan’daki düzenleme Yüksek Mahkeme içtihatlarında uygulanmış normlar içinde pek çok göze çarpmamaktadır. Kanımızca bunun temel nedeni AMM’nin 340. maddesinin daha sık bir şekilde kullanılmasıdır.

Kaynakça

Allahverdiyev, S.S. (2018). Azərbaycan Respublikasının Mülki Hüquq Kursu. Ümumi hissə. Cilt 1. Bası 3. Bakı: Hüquq Yayın Evi.

Aqarkov, M.M., Bratus, S.N., Genkin, D.M., Serebrovski, V.İ. ve Şgundin, Z.İ. (1948). Mülki Hüquq. Cilt 1. Bakı: Azərnəşr.

Eren, F. (2019). Borçlar Hukuku. Genel Hükümler. Bası 24. Ankara: Yetkin Yayınları.

Jaggi, P., Gauch, P. ve Hartmann, S. (2014). Art. 18 OR: Auslegung, Ergänzung und Anpassung der Verträge; Simulation. Bası 4. Zürich: Schulthess.

Kocayusufpaşaoğlu, N., Hatemi, H., Serozan, R. ve Arpacı, A. (2017). Borçlar Hukuku. Genel Bölüm. Cilt 1. Bası 7. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Oğuzman, M.K. ve Öz, M.T. (2024). Borçlar Hukuku. Genel Hükümler. Cilt 1. Bası 22. İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Süleymanlı, S.S. (2019). Mülki Hüququn Əsasları. Bası 1. Bakü: AMADE Group Yayınları.

Azərbaycan SSR-in Mülki Məcəlləsi (1923-cü il) və Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsi (1964-cü il) (2013). Ed. B.C.Kərimli. Bakı: Hüquq Yayın Evi.

Васьковский, Е.В. (2003). Учебник Гражданского Права. Москва: Статут.

Azərbaycan Anayasa Məhkəməsi Kararları

“Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I hissəsinin və 29-cu maddəsinin I və II hissələrinin tələbləri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 329, 340.2 və 661-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair”, KT. 20/06/2025, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1476> (Erişim: 11.10.2025).

“Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337, 339.6, 346.1 və 354-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair”, KT. 02/04/2021, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1226> (Erişim: 11.10.2025).

“Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 340.2-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair”, KT. 18/03/2022, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1274> (Erişim: 11.10.2025).

“N.Əsədovanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 5 avqust 2020-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair”, KT. 12/04/2021, <https://constcourt.gov.az/en/decision/1224> (Erişim: 11.10.2025).

“N.Hacıyevanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 7 avqust 2019-cu il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair”, KT. 10/03/2020, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1115> (Erişim: 11.10.2025).

“T.Qasımovanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 10 yanvar 2020-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair”, KT. 01/12/2020, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1187> (Erişim: 11.10.2025).

“X.Mirzəliyevin şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 18 noyabr 2020-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair”, KT. 17/09/2021, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1243> (Erişim: 11.10.2025).

Azərbaycan Yüksək Məhkəməsi Kararları

İdare-Ticaret Hukuku Dairesi, 30 Mayıs 2019 tarixli, 2-2(102)-53/2019 sayılı karar - https://sc.supremecourt.gov.az/storage/Iqtisad/2019/3_53+30.05.2019.pdf (Erişim: 11.10.2025).

Medeni Hukuk Dairesi, 29 Ocak 2024 tarixli, 2(102)-52/2024 sayılı karar - https://sc.supremecourt.gov.az/storage/Mulki/2024/2_52+29.01.2024.pdf (Erişim: 11.10.2025).

Medeni Hukuk Dairesi, 25 Nisan 2024 tarixli, 2(102)-1244/2024 sayılı karar - https://sc.supremecourt.gov.az/storage/Mulki/2024/2_1244+25.04.2024.pdf (Erişim: 11.10.2025).

Web Siteleri

Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622> (Erişim: 11.10.2025).

Avrupa Sözleşme Hukukunun İlkeleri - https://www.trans-lex.org/400200/_pecl/#head_93 (Erişim: 11.10.2025).

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi - <https://e-qanun.az/framework/46944> (Erişim: 11.10.2025).

Bundesgesetz betreffend die Ergänzung des Schweizerischen Zivilgesetzbuches (Fünfter Teil: Obligationenrecht) -

https://www.fedlex.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/20230901/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-27-317_321_377-20230901-de-pdf-a-9.pdf (Erişim: 11.10.2025).

Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) - <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BGB.pdf> (Erişim: 11.10.2025).

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/14934> (Erişim: 11.10.2025).

Louisiana Civil Code - <https://lcco.law.lsu.edu/?uid=80&ver=en#80> (Erişim: 11.10.2025).

Türkiye Borçlar Kanunu - <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6098.pdf> (Erişim: 11.10.2025).

Гражданский кодекс РФ - <https://rg.ru/documents/2008/03/24/gk1-dok.html> (Erişim: 11.10.2025).